

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

مقطع: کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش
(گرایش تعلیم و تربیت اسلامی)

موضوع پایان نامه:

پژوهشی پیرامون روش تربیتی محبت
در تعلیم و تربیت اسلامی

استاد راهنما:
دکتر سعید بهشتی

استاد مشاور:
دکتر محمدحسن آموزگار

حقق:
فریبا حسن زاده

1388

تقدیم به:

نخستین
آموزگارم

مادرم و روح
پدرم

تشکر و قدردانی:

صمیمانه و خالصانه از اساتید محترم رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش دانشکده روانشناسی دانشگاه علامه طباطبایی، بویژه از استاد گرانقدر راهنما، جناب آقای دکتر سعید بهشتی که در طول سالهای تحصیل و در سامان یابی پایان نامه حاضر، فراوان یاری رساندند، صمیمانه تشکر می کنم همچنین برای استاد

بزرگوار مشاور، جناب آقای دکتر محمدحسن
آموزگار که در تدوین این اثر سهم بسزائی
داشتند، توفیقات روزافزون مسألت دارم.

چکیده

هستی به رحمت و محبت وجود یافته است و بر این مبنا تربیت می یابد. وجود مظهر رحمت حق است و هر موجودی به سبب رحمت رحیمی^ه حق به کمال شایسته خود می رسد. خداوند در سرشت هر موجودی عشق ذاتی سیر به کمال خود را ایجاد کرده است و روش محبت در تربیت، بر این حقیقت وجود استوار است. پژوهش حاضر، به بررسی ابعاد مختلف روش تربیتی محبت در تعلیم و تربیت اسلامی می پردازد. تلاش شده است که این بررسی بر اساس آموزشهای قرآن کریم و برگرفته از تعلیمات مدرسه پیامبر اکرم (ص) و اوصیای آن حضرت باشد. پرسشهای پژوهش در شش محور مطرح شده است که حلقه های به هم پیوسته و دارای یک جهتگیری اند. نخست، مفهوم، ویژگی ها، و غایت تربیت مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و اینکه گوهر وجود آدمی و حقیقت ملکوتی او جز با تربیتی حقیقی شکوفا نمی شود و اگر انسان با تربیتی الهی به سوی حقیقت خویش سیر نکند، در مرتبه طبیعت خود متوقف می ماند و در سرایشی نفسانیت فرو می غلظد. سپس، فطری یا اکتسابی بودن نیاز انسان به محبت بررسی شده است تا بدانیم یک نیاز اصیل روحی در زندگی انسان و تامین سلامت روانی

او محبت است. آنگاه از جایگاه محبت و انواع آن در آیات، روایات و سنت معصومان(ع) و نیز در عرفان اسلامی سخن به میان آمده است. تا اهمیت و ارزش والا و سازنده محبت و محبت ورزی در اسلام نمایان گردد. در پایان، عوامل پیدایش محبت و آثار و نتایج تربیتی روش محبت‌ورزی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که با بهره گرفتن از آن، بتوان راهی را که در سیر الی الله ترسیم شده است به بهترین وجه دنبال کرد. در نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر معلوم می‌گردد که با هیچ چیز چون محبت نمی‌توان آدمی را متحول ساخت و او را به سوی کمال و رسیدن به مقام قرب الهی سیر داد و تمام اجزاء هستی با عشق به سوی او در حرکتند. بنابراین اگر بگوییم که هیچ روشی مانند روش محبت در تربیت آدمی مورد تاکید اسلام نبوده است، سخنی به گزاف نگفته ایم. در خاتمه لازم است خاطر نشان شود که تحقیق حاضر، از نوع "تحقیقات کاربردی" است، روش جمع آوری اطلاعات، روش کتابخانه ای و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل محتوا استفاده شده است.

واژگان کلیدی پژوهش:

روش تربیتی، محبت، روش تربیتی محبت، تعلیم و تربیت، تعلیم و تربیت اسلامی.

عنوان

پژوهشی پیرامون روش تربیتی
محبت
در تعلیم و تربیت اسلامی

پژوهشگر:
فريبا حسن زاده

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول- کلیات	1-1
مقدمه
.....
.....
2
اهمیت	2-1
تحقیق
.....
2
بیان	3-1
مسأله
.....
.....
5
اهداف	4-1
تحقیق
.....
6
های	5-1
پرسش
.....
.....
7
روش	6-1
تحقیق
.....
.....
7
تعریف	7-1
اصطلاحات
.....
.....
9

فصل دوم- ادبیات تحقیق

1-2
مقدمه
.....
.....
.....
11

2-2	مروری	بر	پایان	نامه
				ها
			
			
				13.....
3-2	مروری	بر		
				مقالات
			
			
				15
4-2	مروری	بر	کتاب	
				ها
			
			
				19

فصل سوم- روش تربیتی محبت در تعلیم و تربیت اسلامی
3-1

				مقدمه
			
			
			
				26

بخش یکم: مفهوم، ویژگی ها، و غایت تربیت در اسلام
3-1-1

				مقدمه
			
			
			
				29

3-1-2 مفهوم و تعریف تعلیم و تربیت در

				اسلام
			
				29

3-1-3 ویژگی های تعلیم و تربیت

				اسلامی
			
				31

3-1-3-1 تزکیه و اصلاح

				خویش
			
			
				31

3-1-3-2 هدایت و حفاظت از

				دیگران
			
				33

3-1-3-3 خدا را بر خود، و بر جزء جزء رفتار خویش ناظر

				دانستن
			
				34

3-1-3-4 اولویت حیات اخروی در عین تامین حیات

				دنیوی
			
				35

3-1-3-5. جامعیت و
شمول

35
3-1-3-6. اختصاصی نبودن تحصیل
علم

36
3-1-3-7. تحصیل علم در هر زمان و
مکان

37
3-1-3-8. اهمیت علم و روش برهانی و
عقلانی

38
3-1-3-9. جهانی و جاودانی
بودن

39
3-1-3-10. قابلیت تحقق و
اجرا

40
3-1-4. غایت تربیت در
اسلام

40
3-1-5. جمع بندی و نتیجه
گیری

41
بخش دوم- فطری بودن نیاز انسان به محبت
3-2-1. مقدمه

45
3-2-2. فطریّات انسان

45
3-2-3. سفارش فراوان به مهر ورزی در تعالیم
اسلامی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

48
3-2-4. فطری بودن نیاز محبت از دیدگاه روان
شناسی

3-2-5. امام خمینی، فطرت، و
محبت

51

3-2-6- جمع بندی و نتیجه
گیری

53

بخش سوم- جایگاه محبت در آیات، روایات، و سنت معصومان(ع)
3-3-1.

مقدمه

55

3-3-2. مفهوم
محبت

55

3-3-3. محبت
در قرآن

57

3-3-4. محبت
در روایات

61

3-3-5. محبت
در سنت

63

3-3-5-1. رسول اکرم (ص) و محبت به
کودکان

67

3-3-5-2. محبت
به ایتام

69

3-3-6. عشق در قرآن و
روایات

71

3-3-7. جمع بندی و نتیجه

گیری
.....
73

بخش چهارم- انواع محبت‌های انسان در آیات و روایات
1-4-3.

مقدمه
.....
.....
75

2-4-3. محبت به خود
.....
.....

75

3-4-3. محبت به موجودات
.....
.....

81

4-4-3. محبت به دیگران
.....
.....

83

1-4-4-3. آنان که دوستی شان مستحب است
.....
.....

86

5-4-3. محبت به خداوند
.....
.....

88

1-5-4-3. انواع محبت به خداوند
.....
.....

89

2-5-4-3. رابطه حب دنیا و حب خدا
.....
.....

93

3-5-4-3. راه تحصیل محبت خدا
.....
.....

97

6-4-3. جمع بندی و نتیجه گیری
.....
.....

بخش پنجم: جایگاه محبت در عرفان اسلامی

3-5-1.

..... مقدمه

104

3-5-2. محبت و عشق در عرفان اسلامی

.....

104

3-5-3. نکته‌های پیرامون عشق

.....

105

3-5-4. حریم عرفان و موضوع آن

.....

108

3-5-5. عرفا و عشق

.....

109

3-5-6. علم، عالم و عشق

.....

112

3-5-7. رابطه‌ی تعلیم و تربیت امروز با عشق و عرفان

.....

115

3-5-8. جمع بندی و نتیجه گیری

.....

117.....

بخش ششم- عوامل پیدایش محبت و آثار و نتایج تربیتی روش محبت

ورزی

3-6-1.

..... مقدمه

122

3-6-2. اهمیت روش در تربیت

.....	اسلامی
.....
.....	122 ..
.....	3-6-3. ویژگی محبتخواهی در
.....	انسان
.....
.....	124 ..
.....	3-6-4. مراد از روش تربیتی محبت
.....	ورزی
.....	126
.....	3-6-5. عوامل پیدایش محبت در
.....	متربّیان
.....
.....	128
.....	3-6-5-1. پرهیز از خودخواهی در
.....	طرفین
.....
.....	129
.....	3-6-5-2. ملایمت و
.....	مدارا
.....
.....	131
.....	3-6-5-3. وجود سعه صدر و حلم و بردباری در
.....	مربی
.....	132
.....	3-6-5-4. تکریم شخصیت
.....	افراد
.....
.....	136
.....	3-6-5-5. متواضع بودن
.....	مربی
.....
.....	138
.....	3-6-5-6. خوش رفتاری و حُسن
.....	معاشرت
.....
.....	139
.....	3-6-6. کودکان و روش
.....	محبت
.....
.....	141
.....	3-6-7. زیان‌های افراط در
.....	محبت
.....
.....	144

3-6-8. جوانان و روش

.....
.....

146.....

3-6-9. آثار و نتایج تربیتی روش

.....
.....

149.....

3-6-9-1. به وجود آوردن

..... اطاعت

149

3-6-9-2. تلطیف

..... روحی

151

3-6-9-3. کمک به رهایی انسان از دام

..... خودخواهی

152

3-6-9-4. تقویت ایمان و افزایش محبت به

..... خداوند

153

3-6-9-5. ایجاد توکل و رضایت

..... قلبی

154

3-6-9-6. جلوگیری از پیشرفت فقر عاطفی در جهان

..... امروز

155

3-6-9-7. ایجاد وحدت در میان مسلمین

..... جهان

156

3-6-10. جمع بندی و نتیجه

..... گیری

158

فصل چهارم - خلاصه، نتایج، پیشنهادها

1-4.

..... مقدمه

162 ...

4-2. مروری اجمالی بر مسأله و پرسش های

..... تحقیق

162

4-3. نتایج

تحقیق

.....

167

4-4.

محدودیت‌ها

.....

.....

186

4-5.

پیشنهادات

.....

.....

187

فهرست

منابع

.....

.....

192

فصل اول

کلیات

1-1. مقدمه

بان کلیات طرح تحقیق دارد،
ست:

این فصل که اختصاص
در قالب شش بخش زیر تنظیم

1- اهمیت تحقیق

2- بیان مسئله تحقیق

3- پرسش های تحقیق

4- اهداف تحقیق

5- روش تحقیق

6- تعریف اصطلاحات

لازم به ذکر است که بخش پنجم این فصل (روش‌شناسی تحقیق) به دلیل تفاوت در ماهیت و بافت معرفتی پایان‌نامه حاضر، که ویژه این رشته تحصیلی و گرایش مخصوص آن (تعلیم و تربیت اسلامی)

می‌باشد، متفاوت با دیگر رشته‌هاست چرا که روش گردآوری اطلاعات در آن روش کتابخانه‌ای و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش تحلیل محتواست.

1-2. اهمیت تحقیق

نکات زیر، مبین اهمیت و ضرورت‌های تحقیق حاضر است:

1- امروزه با توجه به اوضاع عصر حاضر و بیان نظریه‌های مختلف در باب تعلیم و تربیت و اهداف و روش‌های مختلف موجود در رابطه با این امر خطیر، ما ناگزیر هستیم که تعالیم اصیل تربیتی را از متون معتبر اسلامی استخراج نماییم تا بتوانیم ادعای خویش را در داشتن یک نظام تعلیم و تربیت اسلامی جامع و کامل اثبات نموده و برای اشاعه صحیح آن به سایر کشورها نیز تلاش نماییم. چراکه اسلام دین تعلیم و تربیت است و امروز مایه تأسف است که بین ما و فرهنگ غنی اسلام فاصله افتاده است و هنوز تعلیم و تربیت اسلامی به عنوان یک رشته علمی مورد توجه عده‌ای از معلمان و اولیای فرهنگ نیست و این امر باعث دلسردی افرادی است که خوب احساس می‌کنند سیستم تربیتی ما فاقد اساس صحیح تربیتی می‌باشد. معذک کوشش در معرفی و بیان اصول، اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی، وظیفه ملی و میهنی افرادی است که در این زمینه تحصیل کرده‌اند.

2- نگاهی به تعالیم اسلامی نشان می‌دهد که این مکتب آسمانی برای هر یک از امور زندگانی انسان، حتی جزئی‌ترین آن دستورات عملی بسیار دقیق دارد تا آنجا که هیچ امری از

امور زندگی انسان از دایره تعالیم آسمانی بیرون نمی‌ماند و برای کوچکترین مسائل فکری، عقیدتی، عملی، فردی، اجتماعی، مادی، معنوی و غیره دستورات وسیع و دقیقی ارائه می‌شود. این امر، نشان‌دهنده توجه شارع دین به آثار و تبعات هر یک از اعمال و افکار و حتی خطورات قلبی انسان است، به طوری که در نظام تربیتی همه‌جانبه خود، همه آنها را به طرز بسیار دقیقی تحت کنترل و مراقبت درآورده و از کوچک‌ترین اثرات سوء آنها جلوگیری و کوچکترین آثار مثبت آنها را جلب و تقویت می‌نماید. تدوین چنین برنامه همه‌جانبه که راه و رسم زندگی انسان را در تمامی زمینه‌ها دربر می‌گیرد و همه عوامل موثر در تربیت انسان را تحت کنترل و مراقبت درمی‌آورد، به گواهی عقل و تجربه، جز در صلاحیت دین آسمانی که اتصال به سرچشمه علم نامتناهی الهی دارد نیست. بنابراین روشن است که تحقیق درباره روشهای تربیتی این نظام جامع، از جمله روش تربیتی محبت، اهمیت ویژه‌ای خواهد داشت.

3- آفرینش جهان هستی بر اساس رحمت و محبت: این مطلب مورد تایید اسلام است و دیدگاه اسلام در این زمینه، از قرآن و کلمات پیشوایان به دست می‌آید. برای نمونه، خدای رحمان در قرآن می‌فرماید:

﴿رحمتی و سعت کل شیء﴾ (اعراف/ 156)

و رحمت من همه چیز را فراگرفته است.

﴿کتب علی نفسه الرحمه﴾ (انعام/ 12)

پروردگارتان مهر و محبت را بر خود مقرر کرده است.

خدای متعال پیامبر گرامی اش را به زیور محبت آراسته بود و آن حضرت، با محبت در تربیت مردمان توفیق یافت. خدای سبحان رسول خویش را چنین معرفی می‌کند:

﴿ما﴾ رسلناک إلا رحمه للعالمین. ﴿(انبیاء/ 107)

و ما تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم.

و در حدیثی از خود آن حضرت آمده است که: **للمحبت، بنیاد و اساس سنت من است.** " و محبت را تا بدان درجه از اهمیت می دانست که فرمود:

هل الدین الا الحب .

آیا دین چیزی غیر از محبت است. (مطهری، 1379، ص85)

در نزد اهل عرفان نیز عشق و محبت، اساس هستی شناخته می شود. بنابراین، پژوهش پیرامون بنیاد و اساس آفرینش ضرورت خواهد داشت.

4- تاکید بر روش تربیتی محبت در قرآن و روایات: تاثیر عظیم نیروی محبت در تربیت انسان، مطلبی است که هم در قرآن و هم در اخبار مورد تایید قرار گرفته است. دعوت قرآن به دوستی و روابط محبت آمیز و ابراز محبت های راستین، تصریح اخبار و روایات به ارزش بالای روش محبت در تربیت امت و حتی تصریح روایات به ارجحیت این روش بر سایر روشها، همگی بیانگر شأن و منزلت ویژه ای است که دین اسلام، یعنی واپسین و کامل ترین دین آسمانی، برای محبت و مودت راستین قائل شده است. علیرغم آنچه کشورهای ظاهراً متمدن امروزی درباره اسلام بیان می کنند و آن را دین خشونت و ستم به جهانیان معرفی می نمایند، تحقیق و مطالعه عمیق در آن، بیانگر این حقیقت است که اسلام، دین رحمت است و محبت اسلام دین مودت است و دوستی.

در این صورت، تحقیق درباره چگونگی این روش تربیتی ارزشمند و کارساز اهمیت و ارزش خاصی دارد.

5- واپسین وجهی که اهمیت پژوهش حاضر را بیان می دارد، ضرورت و فوریت گسترش و تعمیق تعلیمات اسلامی و احیای ارزشهای اصیل اخلاقی از طریق اجرای شیوه های تربیت صحیح در میان قشرهای مختلف می باشد. چرا که زمانی، جامعه مطلوب اسلام پا در عرصه وجود خواهد گذارد که نظام تربیتی آن الهام گرفته از تعالیم عالیه اسلامی باشد و اخلاق فردی و منش اجتماعی فرد فرد مسلمانان یا لاقول اکثریت آنان منطبق بر تعالیم پیشوایان معصوم باشد. در جهان معاصر،

آنچه با تمام تلخی حقیقت انکار ناپذیر است این است که هم در فرهنگ های ظاهراً پیشرفته هم در میان اکثریت مسلمانان امروزی، نه تنها خبری از تربیت حقیقی و برنامه انسان سازی نیست، بلکه به علت ضعف و شکست در این عرصه، حتی کسی به فکر آن هم نیست!!

اغلب مسلمانان به گواهی اعمال و رفتار خود، از آن همه تعالیم عالییه که از جانب مکتب آسمانی در اختیارشان قرار گرفته است، طرفی نبسته و در اصلاح و تربیت خود آنچنان که انتظار می رفت سودی نبسته اند. در نتیجه در زندگی فردی و اجتماعی خود، با انواع مشکلات و گرفتاری های طاقت فرسا روبرو بوده و هستند. تمامی این نابسامانی های موجود در جوامع اسلامی و در روابط بین مسلمانان، در درجه اول از این اصل ناشی شده است که تربیت عالیّه اسلامی آنچنان که باید در بین مسلمانان قدر و اهمیت خود را باز نیافته و از طرف اکثریت قریب به اتفاق آنان، جدی گرفته نشده است و این غفلت و بی توجهی بشر امروز از امر "تربیت و سازندگی روحی" سبب شده است که روز به روز بر تیرگی دلها افزوده شود و آن نور معنوی که سبب روشنایی دلها و مایه آرامش قلبهاست، به کلی از میان برود و اصول و موازینی که لازمّه حیات سالم انسانی است به دست فراموشی سپرده شود و دلها در ظلمتی عمیق فرو رود. حال، با توجه به آنچه درباره وضع موجود در جوامع و از جمله جوامع اسلامی گفتیم، می توان به اهمیت و ضرورت گسترش تربیت اصیل اسلامی در میان ملت های مختلف پی برد. همانگونه که ذکر شد، اسلام بهترین و دقیقترین برنامه ها را برای تربیت دارد. با وجود این، در زمینه استخراج دیدگاه اسلام در حوزه روشهای تربیتی، پژوهش های علمی در آغاز راه است. بدان امید که این گام کوچک آغازی برای حرکت های بعدی باشد.

3-1. بیان مسأله